

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 9, Sayı: 1 Ocak-Haziran 2026

Volume: 9, Issue: 1 January-June 2026

DOI Number: 10.58659/estad.1891089

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
17/02/2026

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
22/06/2026

Yayın Tarihi
Date of Publication
30/06/2026

AHMED-İ RIDVÂN, NİZÂMÎ VE FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİLERİNİN OLAY ÖRGÜSÜ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

A Comparison Of The Plot Structures Of The Leyla And Majnun Masnavi
Poems By Ahmed-i Rıdvân, Nizâmî, And Fuzûlî

Ayşe ULU

Dr. Öğretim Görevlisi, Düzce Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, ayseulu@duzce.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-2870-9604>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under CC BY-NC 4.0 licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Ulu, Ayşe (2026). "Ahmed-i Rıdvân, Nizâmî ve Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevîlerinin Olay Örgüsü Bağlamında Karşılaştırılması", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 9, (1), (Ocak-Haziran 2026), s. 346-369, doi: 10.58659/estad.1891089

* Bu makale, Ahmed-i Rıdvân'ın Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1 Ocak-Haziran/January-June 2026 s. 346-369

ÖZET

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi Arap edebiyatında ortaya çıkmış; oradan Fars edebiyatına geçmiş ve Fars edebiyatında oldukça etkili olmuştur. Özellikle Nizâmî'nin beş mesnevisinden biri olarak kaleme aldığı *Leylâ vü Mecnûn*'u bu hikâyenin derli toplu bir şekil almasını sağlamıştır. Bu eser, kendisinden sonra yazılacak eserler için kaynak oluşturmıştır. Nizâmî'nin bu etkisi Türk edebiyatında da karşılık bulmuş ve XV. yüzyıldan itibaren müstakil *Leylâ ve Mecnûn* mesnevileri kaleme alınmaya başlamış; yüzyıllar içerisinde yazılmaya devam etmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat, edebî eserler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyerek kültürler arası etkileşimi ve aktarımı incelemeyi amaçlar. Karşılaştırma farklı kültürlerle ait eserler arasında yapılabildiği gibi aynı kültüre ait eserler üzerinde de yapılabilmektedir. Bu çalışmada Nizâmî'nin (ö. 1214?) *Leylâ vü Mecnûn*'u ile Fuzûlî (ö. 1556) ve Ahmed-i Rıdvân'ın (ö. 1528-1538) aynı adlı eserleri hikâye içeriği açısından karşılaştırılmıştır. Nizâmî eserini 12. yüzyılda kaleme almıştır. Ahmed-i Rıdvân'ın, kesin tarihi bilinmemekle birlikte, diğer eserlerinde yer alan bilgilerden hareketle, eserini 16. yüzyılın başında yazdığı anlaşılmaktadır. Fuzûlî ise eserini 16. yüzyılın ortasına doğru kaleme almıştır.

Ahmed-i Rıdvân, *Leylâ vü Mecnûn*'u yazarken genel olarak Nizâmî'yi takip etmiş ve yer yer tercümeler yapmış; bu yüzden de kaynaklarda Nizâmî'nin eserlerini tercüme eden bir şair olarak tanıtılmıştır. Çalışmamızın hareket noktasını da bu değerlendirme belirlemiştir. Bu iki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenirken karşılaştırmaya Fuzûlî'nin dâhil edilmesinin nedeni ise Ahmed-i Rıdvân'ın, Nizâmî'den ayrıldığı bazı bölümlerde Fuzûlî ile benzerlikler göstermesi ve Fuzûlî'nin eserinin Türk edebiyatında en tanınmış ve beğenilmiş *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi olmasıdır. Bu karşılaştırma çalışması ile üç eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilerek Ahmed-i Rıdvân'ın eserinin özgünlük açısından niteliği belirlenmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Leylâ ve Mecnûn, Nizâmî, Fuzûlî, Ahmed-i Rıdvân.

ABSTRACT

The story of Layla and Majnun originated in Arabic literature, then passed into Persian literature, where it had a significant impact. Nizami's Layla and Majnun, one of his five masnavi poems, in particular, provided a coherent form for this story. This work served as a source for subsequent works. Nizami's influence was also evident in Turkish literature, and from the 15th century onwards, Layla and Majnun masnavi poems began to be written, continuing to be composed throughout the centuries.

Comparative literature aims to examine intercultural interaction and transmission by identifying similarities and differences between literary works. In this study, Nizami's (d. 1214?) Layla and Majnun is compared in terms of content with the works of the same title by Fuzuli (d. 1556) and

Ahmed-i Rıdvân (d. 1528–1538). Nizami composed his work in the twelfth century. Although the exact date of Ahmed-i Rıdvân's work is unknown, information found in his other writings indicates that he composed it at the beginning of the sixteenth century. Fuzuli, on the other hand, wrote his work toward the middle of the sixteenth century.

Ahmed-i Rıdvân, while writing *Leyla* and *Majnun*, generally followed Nizami and made translations in places; therefore, he is introduced in sources as a poet who translated Nizami's works. This assessment determined the starting point of our study. The reason for including Fuzuli in the comparison while examining the similarities and differences between these two works is that Ahmed-i Rıdvân shows similarities with Fuzuli in some sections where he diverges from Nizami, and Fuzuli's work is the most well-known and admired *Leyla* and *Majnun* masnavi in Turkish literature. With this comparative study, it is aimed to determine the quality of Ahmed-i Rıdvân's work in terms of originality by identifying the similarities and differences between the three works.

Keywords: Masnavi, Layla and Majnun, Nizami, Fuzuli, Ahmed-i Rıdvân.

GİRİŞ

Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak görülen *Leylâ ve Mecnûn* hikâyesi; Arap, Fars ve Türk edebiyatında en çok işlenen konulardandır. Bu hikâye, Arap edebiyatında ortaya çıkarak Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı üzerine söylediği şiirlerle birlikte onlar üzerine yapılan yorumlarla şekillendirilmiştir (Levend, 1959: 1). Hikâye, Arap halkının ortaya koyduğu anonim bir halk hikâyesi olduğu hâlde onu İran edebiyatında mesnevi şeklinde kaleme alarak derli toplu bir şekilde ortaya koyan ilk şair, Fars edebiyatı temsilcilerinden Nizâmî-i Gencevî'dir [ö. 1214 (?)] (Yazıcı, 2003: 160; Akalın, 1997: 203). Nizâmî, *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinin ortaya çıkıp şöhret kazanmasında ve birçok şair tarafından ele alınmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Türk edebiyatında müstakil *Leylâ ve Mecnûn* mesnevileri 15. yüzyılda yazılmaya başlar ve sonraki yüzyıllar içerisinde farklı şairler tarafından yazılmaya devam eder. Türk edebiyatında yazılmış *Leylâ ve Mecnûn* mesnevileri düşünüldüğünde; akla gelen en önemli isimlerden biri Fuzûlî'dir. Fuzûlî, bu mesneviye dil, üslup, hayal zenginliği ve bakış açısı yönleriyle özgünlük katmış olmasına rağmen Nizâmî'yi tercüme ettiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. 16. yüzyıl *Leylâ vü Mecnûn* şairlerinden biri olan Ahmed-i Rıdvân (ö. 1528-1538), edebiyat kaynaklarında Fuzûlî kadar güçlü bir şair olarak kabul edilmemekle birlikte Nizâmî'nin *Hamse*'sini tercüme eden bir şair olarak tanıtılmaktadır. Bu durum, şairin şiirlerinin arka planda kalmasına neden olmuştur. Ancak şairin eserleri üzerine başta Agâh Sırrı

Levend ve İsmail Ünver'in dikkatleri olmak üzere sonraki dönemlerde yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini içeren akademik çalışmalar, şairin daha iyi tanınmasını ve eserlerinin değerinin ortaya konulmasını sağlamıştır (Ünver, 1986, Levend, 1959). Nitekim Sehî Bey de tezkiresinde Ahmed-i Rıdvân'ı, âlim kişiliği yanında şiirdeki ustalığıyla da övmüştür (İsen, 1998: 88).

Karşılaştırmalı edebiyat, edebî eserler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyerek kültürler arası etkileşimi ve aktarımı incelemeyi amaçlar. Bunu yaparken aşk, ölüm, kahramanlık gibi edebî temaların farklı toplumlarda nasıl işlendiğini göstererek millî edebiyatları evrensel edebiyat bağlamında değerlendirmeyi hedefler. Neticede karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmalarının temelinde edebiyatın bir bütün olduğu görüşü vardır. Bununla birlikte karşılaştırma farklı kültürlerle ait eserler arasında yapılabildiği gibi aynı kültüre ait eserler üzerinde de yapılabilmektedir. Çünkü aynı dilde de olsa sonra yazılan eser aynı konuyu birinci eserden başka bir şekilde işleyerek özgün olabilmektedir (Aytaç, 2009: 7-8). Böylece bu eserler, karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları içerisinde ele alınmaktadır. *Leylâ ve Mecnûn* mesnevileri üzerine yapılmış mukayese çalışmaları Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmalar için Levend, 1959; Akalın, 1997; Şenocak, 2000; Kütük, 2002; Özgeriş, 2021; Atik, 2009; Akyol, 2019 gibi örnekler mevcuttur.

Bu çalışmada, ikisi aynı dilde biri farklı dilde yazılmış olan üç mesnevi hikâye içerikleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu eserler: Türk edebiyatında Ahmed-i Rıdvân ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn'u*; Fars edebiyatında Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn'u*dur. Ahmed-i Rıdvân'ın, *Leylâ vü Mecnûn'u* yazarken Nizâmî'yi takip ettiği bilinmekle birlikte karşılaştırmaya Fuzûlî'nin eserinin dâhil edilmesinin nedeni, Fuzûlî'nin eserinin Türk edebiyatında en tanınmış, yayılmış ve beğenilmiş *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi olmasıdır (Hacıeminoğlu, 1972: 22). Başka bir neden de Ahmed-i Rıdvân'ın Nizâmî'den ayrıldığı bölümlerde Fuzûlî ile benzerliklerin bulunmasıdır. Bu benzerlikler iki şairin başka ortak kaynaklardan beslendiğine de işaret etmektedir. Nitekim Fuzûlî ve Ahmed-i Rıdvân'ın Nizâmî dışında en çok etkilendikleri şairin İranlı şair Hâtifi (ö. 1521) olduğuna dair bilgilere kaynaklarda yer verilmektedir (Levend, 1956, Tarlan, 1922, Mazioğlu, 1992). Bu karşılaştırma çalışması ile söz konusu üç esere dair mukayeseli bir okuma yapılması ve şairlerin aynı hikâye üzerindeki tasarruflarının takip edilmesi amaçlanmıştır.

Nizâmî eserini 584 (1188) yılında Şirvanşah Celâlüddöle Ahsitân'ın isteği üzerine dört aydan kısa bir sürede kaleme almıştır. Eser 5000

civarında beyitten oluşmaktadır (Kanar, 2007: 183). Fuzûlî, eserin hatime bölümünde yer alan tarih beytiyle mesneviyi tamamladığı tarihin 1535 olduğunu belirtir. Eser toplamda 3096 beyitten oluşmaktadır (Kütük, 2002: 36). Ahmed-i Rıdvân'ın eserini tam olarak hangi tarihlerde yazdığı bilinmemekle beraber eserin, 1499 ile 1502 yılları arasında yazılmış olduğu eldeki bilgilerden hareketle kuvvetle muhtemeldir. Bu mesnevinin elde bulunan tek yazma nüshası, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Ağâh Sırrı Levend Yazmaları (ASL) 414'te kayıtlıdır. Elimizde bulunan eksik nüshadaki beyit sayısı 3300'dür. Eserin eksik beyitlerle birlikte 4000 beyit civarında olabileceği tahmin edilmektedir. Elde bulunan bu tek nüshanın baştan ortadan ve sondan eksik olması, çalışmanın verimliliği açısından bir güçlük sebebi olsa da çalışmanın amacına ulaşmasını engellememektedir.

Eserler arasında karşılaştırma yapılırken asıl hikâye, kronolojik bir şekilde başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Nizâmî'nin mesnevisinin Türkçe çevirileri için A. Naci Tokmak (2013), Samed Vurgun (1966) (İstanbul Türkçesine Göre Düzenleyen M. Faruk Gürtunca) ve Ali Nihat Tarlan'ın (1922) tercümelerinden faydalanılmıştır. A. Naci Tokmak ve Samed Vurgun'un çevirileri manzum olmakla beraber Samed Vurgun, tercümesinde Şair-i İlhâkî'ye ait eklemeleri de eserine dâhil etmiştir. Ali Nihat Tarlan, tercümesini mensur olarak kaleme almış ve sonradan eklenen bölümlere eserinde yer vermemiştir. Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'u için ise Muhammed Nur Doğan'ın (2000) neşri dikkate alınmıştır.

Eserlerin Olay Örgüsü Bağlamında Karşılaştırılması

Eserler arasında karşılaştırma yapılırken olaylar, kişiler, zaman ve mekân gibi unsurlar dikkate alınarak eserler arasında görülen farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmak istenmiştir. Bu benzerlik ve farklılıklar belirlenirken olay örgüsü başlıklar hâlinde verilmek suretiyle üç esere dair karşılaştırmalı bir okuma yapılmasına imkân verilmiştir. Olay örgüsü verilirken Ahmed-i Rıdvân'ın eseri esas alınmıştır.

Kays'ın Doğumu ve Çocukluğu: Nizâmî'de ve Fuzûlî'de Arap kabile reisi olan Kays'ın babasının bir oğlunun olmaması, bu durumdan duyduğu üzüntü, adaklar adayıp çocuk sahibi olmak istemesi ve oğlu Kays doğduğunda ziyafet vermesi ayrıntılı olarak anlatılır. Ahmed-i Rıdvân'da nüshanın baş kısmı eksik olduğu için hikâye Kays'ın doğumuyla başlar. Oğlunun doğumuna çok sevinen ailesi, ziyafet verip şenlikler düzenler ve zengin fakir herkesi doyurur. Nizâmî'de ve Fuzûlî'de ise oğullarının doğumuna sevinen ailesi şükür için

herkese hazineler, altınlar dağıtır. Ahmed-i Rıdvân'da ve Nizâmî'de çocuk daha 14 günlükken hüner sahibi olacağını anlayıp adını Kays koyarlar. Fuzûlî'de adının ne zaman konulduğu belirtilmemekle birlikte çocuğun doğumuna sevinen kabilesinin ona Kays adını verdiği yazılmaktadır.

Kays'ın sürekli ağlayan bir bebek olması ve sadece güzelleri gördüğünde susup mutlu olması, etrafındaki insanların bu durumu Kays'ın ilerde başından bir aşk macerası geçeceğine yormaları, Ahmed-i Rıdvân'da görülürken Nizâmî'de yer almamaktadır. Fuzûlî'de sürekli ağlayan ve huzursuz bir çocuk olan Kays, bir gün dadısının kucağında ağlarken bir güzelin onu kucağına alması üzerine mutlu olup susar. Sonrasında da bu durum, hep böyle devam eder. Hâl ehli insanlar, bunun sebebinin aşk olduğunu bilir (Doğan, 2000: 121). Böylece, hem Fuzûlî hem de Ahmed-i Rıdvân'da anlatım şekli farklı olsa da Mecnûn'un güzele karşı meyli ve aşıklık potansiyeli ön plana çıkarılmaktadır.

Kays'ın Dadıya Verilmesi ve Sünnet Ettirilmesi: Her üç eserde de Kays doğduğunda bakımını yerine getirmek üzere bir dadıya emanet edilir. Bu dadı, Kays'ı en güzel şekilde besleyip büyütür. Ahmed-i Rıdvân'da 14 yaşına gelen Kays, büyük bir sünnet düğünü düzenlenerek sünnet ettirilir. Fuzûlî'de de yer alan sünnet bahsinde Kays'ın yaşı 10 olarak verilmektedir. Nizâmî'de ise sünnet bahsine rastlanmamaktadır.

Kays'ın Okula Gönderilmesi, Okulda Leylâ ile Karşılaşması ve Birbirlerine Âşık Olmaları: Nizâmî'de 10 yaşında okula başlayan Kays, Ahmed-i Rıdvân'da ve Fuzûlî'de 14 yaşında okula gönderilir. Kays, okulda Leylâ ile karşılaşır ve ona âşık olur. Leylâ da Kays'ın aşkına karşılık verir. İki âşık, okulu ve dersleri bahane edip birbirlerini görmek için fırsat kollar, aşklarının derdinden duramaz olur. Ahmed-i Rıdvân'da Kays, derdini arkadaşlarıyla paylaşır. Onlar da Mecnûn'a, bu sevdadan vazgeçmesini, kendileriyle birlikte eğlenmesini söylerler. Ancak Kays, nasihat dinleyecek durumda değildir. Arkadaşlarıyla arasında geçen bu hadise Fuzûlî'de benzer şekilde yer alır; ancak orada arkadaşları ondan, kendisini üzmemekten vazgeçip onlarla birlikte eğlenmesini ister. Vakti geldiğinde de sevgilisine kavuşabileceğini söyleyip onu kendileriyle birlikte gezip dolaşmaya ikna ederler. Mecnûn, ağlayıp sızlayarak onlarla birlikte kırlarda dolaşır. Nizâmî'de bu bölüm bulunmamaktadır.

İki Âşığın Durumu ve Kays'ın Mecnûn Olarak Adlandırılışı: Üç eserde de Leylâ ve Mecnûn, aşklarını gizli yaşamak için çok uğraşır; fakat aşkın etkisi gizlenemediği için sonunda aşkları herkes tarafından duyulur. Kays, sevgilisinden ayrı olmaya dayanamayıp gösterdiği garip hâller neticesinde insanlar tarafından Mecnûn olarak adlandırılır. Fuzûlî'de bu kısım şöyle ifade edilir:

Söz muhtasar ol esîr-i sevdâ

Bir nev' ile oldu halka rüsvâ

Kim Kays iken adı oldu Mecnûn
Ahvâlini etdi gam diger-gûn (796-797)

Nizâmî, aşkı anlamayanların ona Mecnûn adını verdiklerini şu şekilde dile getirir:

Aşka düşmemiş, aşk nedir bilmeyenler
Kalkıp Kays'a mecnûn lakabını vermişler

O da bu durum karşısında âciz kalmış
Ve sonunda bu lakabı o da onaylamış (907-908)

Ahmed-i Rıdvân ise Mecnûn'un aşkla yüceldiğine vurgu yaparak bu ad ile anıldığını söyler:

Çü ışkıla yüceldi nâm-ı Mecnûn
Zamânında anıldı nâm-ı Mecnûn

Ogulda kalmadı çün nengile âr
Bu gamdan atası oldu dil-efgâr (665-666)

Ailelerin Durumdan Haberdar Olması ve Leylâ'nın Okula Gönderilmemesi:

Ahmed-i Rıdvân'da âşıkların durumunun herkes tarafından duyulması üzerine haber, Leylâ'nın annesinin kulağına da gider. Annesi, bu duruma çok üzülür ve çaresizce ağlayıp dövünür. Leylâ ile konuşup nasihatlerde bulunan annesi, kızının olanları inkâr etmeye çalışması üzerine durumun ciddiyetini anlar. Babanın dedikoduları duymasından korkarak kızının okula gitmesine izin vermez. Fuzûlî'de annesi öfkeli bir şekilde Leyla ile konuşur. Ona adını lekelememesi gerektiğini, okulu bırakıp evinde kalmasını ve kalemi bırakıp nakışla uğraşmasını söyler. Leyla'nın, hakkında söylenen dedikoduları inkâr edip okula gitmekten kendi isteği ile vazgeçmesi üzerine anne kızına inanır; dedikoduların aslı olmadığını düşünerek kızını azarlamaktan vazgeçer. Leyla da artık okula gitmez. Nizâmî'de ise âşıkların durumlarının açığa çıkması üzerine Leylâ'nın Mecnûn'dan gizlendiği ifade edilir ve sonrasında gelişen olaylardan Leylâ'nın okula gönderilmediği anlaşılır. Annesinin Leylâ'nın durumunu öğrenip onu okula göndermemesi ve ona nasihatlerde bulunması Nizâmî'de yer almaz.

Âşıkların Birbirinden Ayır Kalmaları Sebebiyle Duydukları Üzüntü:

Ahmed-i Rıdvân'da, annesinin onu okula göndermeyip hatta evden dışarı çıkmasına bile izin vermemesi sebebiyle Leylâ'nın duyduğu üzüntü uzun uzun anlatılır. Aynı şekilde Mecnûn'un da Leylâ'yı göremediği için perişan hâlde hasret çektiği dile getirilir. Fuzûlî'de bu kısım benzer şekilde anlatılır. Nizâmî'de ise dedikodular neticesinde Leylâ'nın Mecnûn'dan uzaklaştırılması

ve Mecnûn'un çektiği acılara uzun uzun yer verilir; Leylâ'nın ayrılık acısından da söz edilir ancak onun acısı, Mecnûn'a göre daha yüzeysel anlatılır. Nizâmî'de görülen Mecnûn'un geceleri gizlice sevgilisinin sokağına gidip kapısının eşiğini öpmesi ve insanların onu taşılayıp arkasından deli diye bağırması Ahmed-i Rıdvân'da ve Fuzûlî'de yoktur.

Mecnûn'un Dilenci Kılığına Girip Leylâ'yı Görmeye Gitmesi ve Âşıkların

Tekrar Ayrılmaları: Ahmed-i Rıdvân'da, Leylâ'nın hasretine daha fazla dayanamayan Mecnûn önce, eline bir asâ alıp kör dilenci kılığında Leylâ'nın diyarına gider. Leylâ'nın kapısına gelince düşüp bayılır ve Leylâ, onun Mecnûn olduğunu fark eder. Dilenciye yardım etmek için annesinden izin ister ve böylece âşıklar gizlice hasret giderirler. İkinci defa yine bir dilenci kılığına giren Mecnûn, Leylâ'nın kapısına gelince bağırır ve Leylâ, onun Mecnûn olduğunu anlar. Annesinden dilenciye yardım etme bahanesiyle izin ister ve Mecnûn'a yeniden kavuşur. Böylece âşıklar sırlarını paylaşırlar. Bu sırada fesat insanlar tarafından âşıkların durumu fark edilir ve olanları yalan yanlış herkese duyururlar. Bu bölüm, Fuzûlî'de de benzer bir şekilde görülmekle birlikte Nizâmî'de bulunmamaktadır. Nizâmî'de âşıklar uzaktan bakışarak hasret giderirler. Leylâ, çadırında oturur ve çadırın perdesini açık bırakır. Mecnûn da karşidan onu izlemeye gelir. Böylece birbirlerini uzaktan da olsa görebilmektedirler. Ancak bu durum da fesat insanlar tarafından engellenir. Âşıkların uzaktan uzağa bakışmaları, Mecnûn'un Leylâ'nın çadırının etrafında dolaşması ve bu durumun etraftaki insanlar tarafından fark edilmesi, Ahmed-i Rıdvân'da da görülür. Fuzûlî'de ise Leylâ'nın hasretiyle kendini kaybeden Mecnûn, arkadaşlarının tavsiyesiyle kırlarda dolaşmaya başlar. Her gördüğü güzellikte Leylâ'yı ararken arkadaşlarıyla kır gezintisine çıkmış olan Leylâ ile karşılaşır. Birbirlerine kavuşan âşıklar, aşk sarhoşluğuyla kendilerinden geçerler. Leylâ'yı ayıltıp kendine getiren arkadaşları, ona insanların onlar hakkında kötü sözler söyleyebileceğini hatırlatarak Leylâ'dan oradan uzaklaşmasını isterler. O da çadırı toplayıp Mecnûn'un yanından uzaklaşır. Mecnûn ayıldığında Leylâ'yı göremeyince kendini iyice kaybeder; artık bambaşka bir hâle bürünür ve arkadaşlarından tamamen uzaklaşır.

Mecnûn'un Babasının Oğlunun Durumundan Haberdar Olması ve Leylâ'yı

Oğluna İstemesi: Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un aşk yüzünden düştüğü durumu akrabalarından öğrenen babası, çok üzülür ve Mecnûn için elinden geleni yapmak ister. Oğlunun bu durumuna çözüm bulabilmek için kavmi ile istişare eder. İstişare neticesinde Leylâ'yı Mecnûn'a istemeye karar verirler ve Leylâ'nın ailesine bir haberci gönderirler. Nizâmî'de akrabalarıyla birlikte oğlunun durumundan haberdar olan babası bu duruma çok üzülür ve çözüm olarak Leylâ'yı oğluna istemeye karar verir. İsteğini kavmine iletir, onlar da bunu kabul ederler. Gerekli hazırlıklar yapılır ve yola çıkılır. Fuzûlî'de Leylâ ile

son karşılaşmasından sonra kendini dağlara çöllere bırakan ve evini terk eden Mecnûn, babasına durumunu anlatan bir mektup gönderir. Bu mektupta hem kendi durumundan bahseder hem de dünyaya gelmesine sebep olduğu için babasına sitem eder. Babası uzun süre arayıp bir köşede perişan hâlde bulduğu oğlunu kandırıp eve götürür ve hem babası hem annesi onu Leylâ'dan vazgeçirmek için ikna etmeye çalışır. Onun bu aşktan vazgeçmeyeceğini anlayan babası kavminin ileri gelenleriyle de istişare ederek Leylâ'yı istemeye karar verir.

Babasının Mecnûn ile Konuşması ve Mecnûn'un Üzülüp Ağlaması: Üç eserde de Leylâ'yı Mecnûn'a isteyen babası ve kabilesi, Mecnûn'un divane olduğu gerekçesiyle Leylâ'nın babası tarafından reddedilir. İyileşmesi durumunda kızını Mecnûn'a verebileceğini söyler. Ret cevabı alan Mecnûn'un babası ve kavmi, bu durumdan hem utanır hem de Mecnûn için çok üzülürler. Onun için çeşitli çareler arar ve ona nasihatlerde bulunurlar. Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un babası, oğluyla konuşup ona Leylâ'dan vazgeçmesini ve kendisini daha güzel bir kızla evlendirebileceğini söyler. Nizâmî'de ise kavmi Mecnûn ile konuşur ve onu daha güzel bir kızla evlendirebileceklerini söyleyerek Leylâ'dan vazgeçmesini ister. Bu durum karşısında Mecnûn'un kendini kaybedip dağlara gitmesi, şiirler söyleyerek yollarda yürümesi iki hikâyede benzer şekilde anlatılır. Fuzûlî'de Mecnûn için çok üzülen babası iyileşmesi için farklı çareler aramaya başlar.

Babasının Mecnûn'u Arayıp Bulması ve Onu İkna Edip Eve Götürmesi: Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un perişan hâline daha fazla dayanamayan babası onu arayıp bulmak için yola çıkar. Yolda gördüğü bir kişiden Mecnûn'un yerini öğrenir ve onu bir köşede yatarken bulur. Oğluyla uzun uzun konuşup ona iltifat ve nasihatler eder. Babası, Mecnûn'u Leylâ'dan vazgeçiremeyeceğini anlayınca ona, Leylâ'ya kavuşabileceğini söyler. Mecnûn, Leylâ'nın adını duyunca eve gitmek için ikna olur ve babasıyla birlikte eve dönerler. Oğlunun dönüşüne çok sevinen annesi, Mecnûn'un üzerini değiştirir ve onu yıkayıp temizler. Babası evde nasihatlerine devam eder. Mecnûn'a, nasihatlerine kulak vermesini, kendisine meyletmeyen Leylâ'dan vazgeçmesini; onu kabilesinden bir kızla evlendirmek istediğini söyler. Mecnûn, babasının sözlerine karşılık içinde bulunduğu durumun kendi elinde olmadığını söyler ve evi terk edip yeniden dağa kaçır. Nizâmî'de ve Fuzûlî'de babasının Mecnûn'u perişan bir hâlde bulup onunla konuşması ve onu eve götürmesi benzer şekilde anlatılır. Nizâmî'de bu bölümde Mecnûn'un annesinden söz edilmez. Fuzûlî'de ise oğullarının eve dönüşüne anne ve babanın birlikte sevindiğinden bahsedilir.

Babasının Mecnûn'u Kâbe'ye Götürmesi ve Mecnûn'un Kâbe'de Leylâ'ya Olan Aşkın Artması İçin Dua Etmesi: Üç eserde de Mecnûn'un durumuna

üzülen kavmi onun için çare aramaya devam eder ve son çare olarak onu Kâbe'ye götürmeye karar verirler. Orada dua ederse iyileşebileceğine inanırlar. Fuzûlî'de ve Nizâmî'de sadece baba oğul birlikte Kâbe'ye gider. Ahmed-i Rıdvân'da ise hac zamanı hazırlıklar yapılır ve babası, kavmiyle birlikte Mecnûn'u Kâbe'ye götürür. Babası oğlundan, bu aşktan kurtulması için Kâbe'de dua etmesini ister. Mecnûn'un istenilenin aksine aşkının artması için dua ettiğine şahit olan baba, ondan ümidini kesip olanları kavmine anlatır. Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un iflah olamayacağına karar verip onu kendi hâline bırakırlar. Mecnûn'un durumu herkes tarafından bilinir, aşk hastalığına çare olmayacağı anlaşılır ve onun bu büyük aşkı destanlaşır. Fuzûlî'de babası oğlunun durumunu anlayınca şaşkın ve ümitsiz bir şekilde orada kalır, Mecnûn ise çöllere düşer. Nizâmî'de ise Mecnûn'un divaneliği herkes tarafından duyulur. İnsanlar, Mecnûn'un acıklı hâline çok şaşırır ve onu ayıplarlar, hikâyesini iyi kötü anlatır; onu dile dolarlar. Fuzûlî, bu kısımda insanların Mecnûn'un durumuna dair yorumlarına yer vermez. Ancak Ahmed-i Rıdvân insanların Mecnûn'u takdir ettiklerini; Nizâmî ise ayıpladıklarını ifade ederek bu yorumlar üzerinden iki farklı bakış açısı ortaya koymuş olurlar. Nizâmî:

Bu aşk hikâyesi yayılınca her tarafa
Hikâye dile düşmüş, söz düşmüş ayağa

Bir gönülçelenin aşkıyla bir delikanlı
Aklını kaçırmış gencecik bir delikanlı

Ondan duydukları iyi kötü her şeyi
İyi ya da kötü dile dolamışlar her şeyi (1206-1208)

mısralarıyla Mecnûn'un aşk yüzünden kötü bir durumda olduğunu ifade ederken Ahmed-i Rıdvân ise Mecnûn'un aşk destanının her yerde duyulduğunu ve sevgisinin cihanı kuşattığını söyler.

Âyân oldu çü Mecnûn'un nihânı
Cihân oldu hâdis ü destânı

Bülend oldu nidâ-yı ışk-ı Leyli
Tonatdı bu sadâ yevm-ile leyli

Bulup rû-yı zemînde ışkı şöhet
İrişdi çarha âvâz-ı mahabbet (873-875)

Mecnûn'un, Leylâ'nın Kabilesi Tarafından Öldürülmek İstenmesi ve Bir Kişinin Mecnûn'u Bitkin Hâlde Bir Köşede Bulması: Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn, yolda giderken kendini Leylâ'nın bulunduğu yerde bulur. Âşıklar birbirlerini görür ve uzaktan uzağa hasret giderirler. Leylâ, kendisi yüzünden

Mecnûn'un düştüğü durumdan ötürü ondan özür diler. O günden sonra Mecnûn, Leylâ'nın makamını menzil edinir. Bu durumdan rahatsız olan Necd kavmi, Mecnûn'u ortadan kaldırmaya karar verir. Nizâmî'de ise Mecnûn'un Kâbe'de dua etmesinin ardından âşıklık durumunun herkes tarafından öğrenilmesiyle aşkının dillere düşmesine Leylâ çok üzüldür. Kavminden bir iki kişi bu durumu gidip kabile reisine anlatır; Leylâ'nın bu durumdan kurtulmasını arzu ederler. Reis de Mecnûn'u öldürmeye karar verir. Âmiriler'den bir kişi bunu duyar ve Mecnûn'un kavmine haber verir. Nizâmî'de babası, oğlunun öldürülmek istendiği haberini alınca birkaç dostuyla birlikte her yerde Mecnûn'u ararken Ahmed-i Rıdvân'da babası, bütün bir orduyu toplayıp oğlunu bulmaya çalışır; fakat hiçbir yerde bulamaz. İki hikâyede de Mecnûn'un bir yerde ölmüş olabileceğine kanaat getirilir. Bir kişi, Mecnûn'u bir köşede şiir okurken görür. Mecnûn ile konuşur; fakat kendinde olmadığını anlayınca kavmine gidip haber verir. Fuzûlî'de Mecnûn'un babasına Leylâ'nın babasının kabile reisi ile konuşup Mecnûn hakkında ölüm kararı çıkartıldığı haber verilir. O da bunun üzerine çaresizce yollara düşer ve oğlunu arayıp perişan hâlde bulunca üzüldüğü kahrolur. Ona nasihatler eder, Leylâ ile ilgili ağır sözler söyler; fakat yine de ikna edemez ve onu orada bırakıp evine döner.

Babasının Mecnûn'un Yanına Gidip Ona Nasihat Etmesi ve Onu Tekrar Eve Götürmesi: AR ve Nizâmî'de Mecnûn'u bir köşede yatarken bulan babası, ona uzun uzun nasihatler eder ve tekrar eve götürür. Konuşma esnasında Mecnûn babasına "Karınca ve Keklik Hikâyesi"ni anlatır. Ahmed-i Rıdvân'da babası Mecnûn'un başına bir gözcü koyar ve o kişi Mecnûn'a işkence eder. Nizâmî'de ise babası Mecnûn'u eve götürür ve onu hoş tutarak arkadaşlarıyla görüştürür. Ama Mecnûn işkence çeker gibi acı içinde iki üç gün geçirir. Ahmed-i Rıdvân'da babası Mecnûn'u evde tutabilmek için çaresizliğinden işkence ve kaba kuvvete bile başvururken; Nizâmî'de babası her şeye rağmen oğlunu hoşnut ederek evde kalmasını sağlamaya çalışır. İki eserde de Mecnûn'u görenler durumuna çok üzüldüğü ağlar. Mecnûn daha fazla dayanamaz ve evden kaçarak tekrar dağa gider. Burada yer alan hadiseler Fuzûlî'de karşımıza çıkmamaktadır.

Leylâ ve Mecnûn'un Birbirlerine Şiirler Yazarak Haberleşmeleri: Ahmed-i Rıdvân'da ve Nizâmî'de Leylâ, Mecnûn'un aşkıyla acı çekerek Mecnûn'dan haber bekler. Leylâ'nın çektiği acı ve bu acıyı gizlemek zorunda kalışı, ayrıntılı bir şekilde işlenir. Bir bekleyiş içerisindeyken Mecnûn'un şiirlerinin okunduğunu duyar ve bu şiirlere cevap yazar. Mecnûn'u görebilmek için de fırsat kollar. Nizâmî'de Mecnûn'a yazdığı şiirlerini damdan yola atar; okuyan kişi Mecnûn'a ulaştırır. Ahmed-i Rıdvân'da ise Leylâ yazdığı şiirleri bazen yol üzerine bırakır bazen de güvercinin ayağına bağlayarak sevgilisine gönderir. İki eserde de Mecnûn, Leylâ'nın şiirlerini okuyup kendinden geçer ve onun

şiiirlerine nazire yazar. Bu şekilde âşıkklar haberleşmeye devam ederken âşıkklar arasında haberleşmeyi sağlayan bir kişi de vardır. Bu kişi Nizâmî ve Fuzûlî'de Zeyd adıyla yer alırken Ahmed-i Rıdvân'da Âmir'dir. Nizâmî'ye Şair-i İlhâkî tarafından eklenen bölümde Zeyd ve amcasının kızı olan Zeynep'in aşk macerası anlatılır. Sevdigine kavuşamayan Zeyd'in yaşadığı aşk acısını gören Leylâ onunla dost olur ve ondan kendisi ile Mecnûn arasında haberci olmasını ister. Bu kısmı Ahmed-i Rıdvân'da da aynı şekilde yer alır. Ahmed-i Rıdvân sadece kişilerin adlarını değıştirmiş ve isimleri, Âmir ve Esma olarak vermiştir. Fuzûlî'de ise Zeyd, Zeynep adlı bir güzele âşık olmuş ve aşkın her türlü çilesini çektiğı için de Mecnûn'a dost olmuş biri olarak anlatılır. Burada da Zeyd, âşıkklar arasında mektup taşır ve âşıkkların şiirlerini birbirlerine ulaştırır.

Mecnûn Hakkında Bilgi Verilmesi ve Babasının Mecnûn'u Şeyhe Götürmesi: Ahmed-i Rıdvân, Mecnûn'un dünyevi isteklerden uzak, tarikat yolunun yolcusu ve hakikat ehli bir kişi olduğunu anlatır. Babası tekrar Mecnûn'u arayıp bulur, bu durumdan vazgeçmesi için ona yalvarır. Çare olmadığını görünce onu alıp bir şeyhe götürür. Şeyh, Mecnûn'un yüzünü görünce bütün benliğiyle aşkla dolu olduğunu anlar. Yine de babasının hatırına çaresizce elini kaldırır ve Mecnûn'un bu gamdan kurtulması için dua eder. Bu kısım Nizâmî'de ve Fuzûlî'de bulunmamaktadır.

Leylâ'nın Bir Bahar Mevsiminde Arkadaşlarıyla Bağda Gezintiye Çıkması ve Orada Mecnûn'un Şiirlerini İşitmesi: Bu kısım üç eserde de aynı şekilde verilmektedir. Leylâ, arkadaşlarıyla gezintiye çıkar ve onlarla birlikte gülüp eğlenir; sonra bir bahaneyle arkadaşlarının yanından ayrılıp bir servi ağacının altında oturup feryat eder. Sevgilisinin neden gelmediğini, bir selam dahi göndermediğini; yoksa kendisinden vaz mı geçtiğini düşünürken bir kişinin Mecnûn'un şiirlerini okuduğunu işitip kendinden geçer ve ağlamaya başlar. Mecnûn'un şiirlerinde de Leylâ'ya sistem vardır. Ahmed-i Rıdvân'da ve Nizâmî'de Leylâ'nın durumunu gören bir arkadaş, ona yardım etme düşüncesiyle olanları Leylâ'nın annesine anlatır. Annesi duruma çok üzölür; fakat ne yapacağını bilemediğinden sessiz kalmayı tercih eder. Leylâ'nın arkadaş ve annesiyle ilgili bu hadise Fuzûlî'de yer almamaktadır.

İbni Selâm'ın Leylâ'ya Âşık Olup Onunla Evlenmek İstemesi ve Leylâ'nın Durumu: Her üç eserde de İbni Selâm, yolda gezintiye çıkan Leylâ ile karşılaşır ve ona âşık olur. O, zengin ve itibarlı biri olduğu için beğendiğı bu güzel kızı alabileceğini düşünür. Leylâ'nın ailesine aracı gönderir ve onu ailesinden istetir. Ahmed-i Rıdvân'da ve Nizâmî'de bu duruma çok sevinen aile, cevaplarının olumlu olduğunu fakat İbni Selâm'ın bu talebinin

gerçekleşebilmesi için beklemesi gerektiğini söyler. Fuzûlî'de ise Leylâ'nın ailesi hemen razı olur ve kızlarını İbni Selâm'a verirler.

Ahmed-i Rıdvân'da İbni Selâm, yanına değerli eşyalarını ve kabilesini alarak Leylâ'yı tekrar istemeye gider. Ancak ailesi kararın Leylâ'nın tercihi olduğunu söyler ve bir taraftan da Leylâ'yı ikna etmek için uğraşır. Leylâ, kendisinin Mecnûn'a ait olduğunu söyler ve hiçbir şekilde bu evliliğe rıza göstermez. İlerleyen bölümlerde de düğün hazırlıkları yapılır; ancak Leylâ yine kabul etmez ve bu evliliğe şiddetle karşı çıkar. Sonunda düğün iptal edilir ve evlilik gerçekleşmez. Hatta düğün halkı bile Leylâ'yı takdir eder.

Ahmed-i Rıdvân'daki eksik bölümlerde Leylâ'nın İbni Selâm ile evlendirilmiş olabileceği ihtimali düşünülse de hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Leylâ'nın evli olduğuna dair hiçbir işarete rastlanmaz. Oysaki Nizâmî'de ve Fuzûlî'de Leylâ İbni Selâm ile evlenir ve bu evlilik, hikâyenin seyrinde önemli bir yer tutar. Leylâ, İbni Selâm ile evlenmek zorunda kalır; ancak onun kendisine yaklaşmasına izin vermez. Nizâmî'de Leylâ, İbni Selâm'a açık bir şekilde kendisini istemediğini söyler ve ona bir tokat vurarak kendinden uzaklaştırır. İbni Selâm da gönlünde başka birinin olduğunu anlar. Fuzûlî'de ise Leylâ, kendisine bir perinin musallat olduğunu ve ona yaklaşırsa hem kendisinin hem de İbni Selâm'ın zarar göreceğini söyler. İbni Selâm da bu durumu kabullenip Leylâ'yı uzaktan sevmekle yetinir. İbni Selâm, bu durumdan duyduğu üzüntü neticesinde bir müddet sonra hastalanır ve ölür. Leylâ, kocasının ölümü üzerine iki yıl matem tutar. Aslında bu matem, Mecnûn için döktüğü gözyaşlarının bahanesidir.

Ahmed-i Rıdvân'da, Leylâ'nın İbni Selâm ile evlenmemek için verdiği mücadele ve evlenecekken Leylâ'nın istememesi üzerine düğünün iptal edilmesi Ahmed-i Rıdvân'ın eserinin, Nizâmî ve Fuzûlî'ni eserlerinden ve hatta diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinden ayrılan ve dikkat çeken bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki mısralar Leylâ'nın aşkı için verdiği mücadeleye işaret etmektedir.

N'ola Mecnûn-ise şeydâ-yı âfâk
Bugün âşüfteyem âlemde ben tak

Yolında yârumuñ çekdüm niçe derd
Zen-iken eyledüm ben nâmumı merd (1967-1968)

Nizâmî'de de Leylâ, Ahmed-i Rıdvân'da olduğu gibi Mecnûn'a sitem edip onun kadın olarak aşkı için daha büyük güçlükler yaşadığını asıl mecnunun kendisi olduğunu söyler. Ardından aşkı için verdiği sessiz mücadeleyi anlatır. Aşağıdaki mısralar onun çektiği acıyı ve çaresizliğini dile getirmektedir:

Zavallı ben kimsesizim bir yere gidemem

Çektiğim sıkıntıyı hiç kimseye söyleyemem

Ne kocamla tartışacak yüreğim var

Ne babamdan kaçacak cesaretim var (2762, 2766)

Fuzûlî'de ise Leylâ'nın Mecnûn hakkındaki sözleri, aşk çilesini asıl çekenin Mecnûn olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu gösterir:

Leyli durup ol teraneye güş

Öz nagmesin eyledi feramüş

Tahkik ile bildi bu hesabı

Kim yoh şererinde şu 'le tabı

Elbette bela vü derdi gerdün

Mecnûna verüpdür andan efzûn (1416-1418)

Nevfel ile Mecnûn'un Karşılaşması ve Dost Olmaları: Nevfel'in Mecnûn ile karşılaşması ve içinde bulunduğu duruma üzülmesi, onunla ilgilenip vakit geçirmek istemesi, Leylâ'yı ona alacağına dair söz vermesi, Leylâ'yı almak için gidip kavmiyle konuşması ve savaşması şeklinde gelişen olaylar AR ve Nizâmî'de de aynı şekilde verilmektedir. Ahmed-i Rıdvân, bu bölümlerde de Nizâmî'yi takip etmiştir.

Nizâmî'de iki ordu savaşırken sona doğru Nevfel'in ordusu zayıf düşer ve Nevfel barış yapmak zorunda kalarak Necd kavmine barış elçisi gönderir. Ahmed-i Rıdvân'da ise Necd ordusu zafer kazanmış olsa da Nevfel'in ordusu savaşmaktan vazgeçmediği için barışmayı talep ederek Nevfel'e elçi gönderir. Nevfel de onlardan Leylâ'yı vereceklerine dair söz alarak savaştan çekilir. Fuzûlî'de de Nevfel'in içinde bulunduğu olaylar benzer şekilde gerçekleşir; ancak Mecnûn'un Leyla'nın kavminin galip gelmesi için yaptığı dua Fuzuli'nin eserinde dikkat çekici bir farktır.

Mecnûn'un Nevfel'e Sitem Etmesi ve Nevfel'in Yeniden Savaşması: Bu kısım, Nizâmî'de ve Ahmed-i Rıdvân'da benzerdir. Nevfel'in Leylâ'yı almadan barış yapıp geri dönmesi karşısında Mecnûn, Nevfel'e sitem eder. Nevfel de yeterli askeri olmadığını Nizâmî'de Medine'den Bağdat'a kadar; Ahmed-i Rıdvân'da ise Şiraz, Bağdat, Irak ve Horasan'dan bu yana her yerden asker toplayıp yeniden savaşacağını söyler. Nevfel, yeniden savaşır ve bu sefer tam bir zafer elde eder. Necd kavminden Leylâ'yı getirmelerini ister. Babası gelir ve Leylâ'yı Mecnûn gibi akıllı başında olmayan birine vermektense onu öldürebileceğini ve kafasını da köpeklere atacağını söyler. Nizâmî'de, Leylâ'nın babası Nevfel'e gerekirse kızını kendi yanında bulunan bir köleye bile verebileceğini ama akıllı yerinde olmayan birine asla veremeyeceğini söyler. Fuzûlî'de Nevfel, Mecnûn'un duası yüzünden savaşı kazanamayacağını anlar.

Bunun üzerine savaşı kazandığı takdirde Leyla'yı almaktan vazgeçeceğine dair söz verir. Sonunda savaşı kazanır ve Leyla'nın babası Nevfel ile konuşur. Ona kızının kabile içinde nişanlı olduğunu söyler. Eğer Nevfel bu hükmü çiğneyecekse de ona kızını kendisinin almasını teklif eder. Nevfel, amacının yardım olduğunu, kendisi için bir talebinin olmadığını söyleyerek oradan ayrılır.

Mecnûn'un Bahçıvan ile Karşılaşp Ağacı Kesmesini Engellemesi:

Nizâmî'de ve Fuzûlî'de bulunmayıp Ahmed-i Rıdvân'da yer alan bu bölümde Mecnûn, dertli dertli dolaşırken bir bağ görür. Burada bir bahçıvanın servi ağacını kesmek üzere olduğunu fark eder ve ondan sevgilisinin boyuna benzeyen serviye kıymamasını ister. Bahçıvan da paraya ihtiyacı olduğu için bunu yapmak zorunda olduğunu söyleyince Mecnûn, yanında bulunan değerli taşı vererek serviye bahçıvandan satın alır. Bu servinin altında oturur ve sevgilisini düşünerek onunla sohbet eder. Bu kısım Hâtifi ile benzerlik gösterir (Levend, 1959: 81).

Mecnûn'un Ahuları ve Geyikleri Avcının Elinden Kurtarması ve Yaşlı Kadın İle Karşılaşması:

Nizâmî'de Mecnûn, Nevfel'e küsüp atıyla yolda giderken bir tuzağa tutulmuş ahuları görür. Avcının onları kesmek istediğini anlar. Avcıdan gözleri sevgilisine benzeyen bu ahuları serbest bırakmasını ister. Avcı da paraya ihtiyacı olduğunu eğer karşılığını verirse ahuları kendisine satabileceğini söyler. Mecnûn, atını avcıya vererek ahuları kurtarır. Ahmed-i Rıdvân'da benzer şekilde gelişen olayda atlı değil yaya olarak yolda avcıyla karşılaşan Mecnûn, avcıya yakut bilekliğini vererek ahuları kurtarır.

Daha sonra Mecnûn yolda başka bir tuzakla karşılaşır. Bir geyiğin tuzağa tutulduğunu fark edip avcıyla konuşur. Ona kızar ve hakaret ederek avını serbest bırakmasını ister. Mecnûn, bu isteğine karşı bir bedel isteyen avcıya silahını ve eşyalarını vererek geyiği kurtarır. Ahmed-i Rıdvân'da Nizâmî'den farklı olarak tuzağa düşen bir geyik değil birden fazla geyik olarak karşımıza çıkar. Nizâmî'de Mecnûn'un karga ile konuşup dertleştiği görülür. Bu bölümün, Ahmed-i Rıdvân'da da karşımıza çıkma ihtimali vardır. Fakat eldeki nüshanın devam eden bölümünde eksik varaklar olduğu için orada gerçekleşen hadiseler hakkında fikir yürütmek zordur. Ne var ki eksik varaklardan sonraki beyitlerde iki eserde benzer şekilde Mecnûn'un tuzağa tutulmuş başka bir avı, avcıdan kurtardığı görülmektedir. Mecnûn bir gün yolda giderken yaşlı bir kadının eli kolu bağlı bir ihtiyar adamı peşinden sürüklediğini görür ve sebebini sorar. Kadın, parasız oldukları için bu şekilde dilendiklerini ve kazandıkları parayı da bölüştüklerini söyler. Mecnûn kadından adamı serbest bırakmasını ve onun yerine kendisini bağlamasını ister. Karşılığında para talep etmeyeceğini de sözlerine ekler. Amacı Leylâ'yı

görebilmektir. Bu kısımdan sonrası Ahmed-i Rıdvân'da eksiktir. Nizâmî'de kadın buna sevinir ve böylece Mecnûn eli kolu bağlı bir şekilde kadının yanında Leylâ diyerek dolaşır. Leylâ'nın kapısına geldiklerinde Leylâ'yı görür ve dayanamayıp Necd'e kaçar. Ahmed-i Rıdvân'da Nizâmî'de olduğu gibi hikâye, Mecnûn'un Leylâ'yı görüp dağa kaçması şeklinde devam eder. Bu bölümle ilgili olarak Fuzûlî'de sadece yaşlı ve esir hadisesinin benzer şekilde ele alındığı, diğer hadiseler ise Fuzûlî'nin yer vermediği görülmektedir. Üç eserde de Mecnun, esir olarak Leyla'nın kapısına gelir, onunla konuşur; sonra da dayanamayıp yanından uzaklaşarak dağlara ve çöllere kaçar.

Babasının Leylâ'yı İbni Selâm'a Vermek İstemesi: Nizâmî'de Leylâ, şöhretinin artması üzerine birçok kişi tarafından babasından istenir. Bu durumdan haberdar olan İbni Selâm, Leylâ'nın ailesine kendisine verilen sözü hatırlatıp Leylâ'yı almak için büyük bir hazırlık yapar ve babasından Leylâ'yı tekrar ister. Babası da kızını gönülsüzce İbni Selâm'a verir. Düğünleri yapılır ve nikâhları kıyılır. İbni Selâm Leylâ'yı evine götürür. Leylâ, İbni Selâm'ın kendisine yaklaşmasına izin vermez ve ona tokat atar. İbni Selâm, Leylâ'nın gönlünün başkasında olduğunu anlar ve onu uzaktan sevmeye razı olur. Mecnûn, Leylâ'nın evlendiğini öğrenir ve Leylâ'nın hayaline şikâyetlerde bulunur. Ahmed-i Rıdvân'da İbni Selâm'ın Leylâ'yı tekrar istediği bir başlık olarak verilse de nüshadaki eksik varaklar sebebiyle bu bölümde tam olarak neler olduğu takip edilememektedir. Hikâyenin devam eden bölümlerinde sadece İbni Selâm'ın Leylâ'ya tekrar talip olduğu ama aradan çok zaman geçmeden öldüğü ifadeleri yer alır. Fuzûlî'de Nizâmî'de olduğu gibi Leylâ İbni Selâm ile evlendirilir ve onda da İbni Selâm Leylâ'ya yaklaşamaz; ancak yaklaşamama gerekçesi Fuzûlî'de farklıdır. Leyla, İbni Selâm'a kendisine bir perinin musallat olduğunu şayet insanoğlu ile evlenirse bu perinin ikisini de öldüreceğini söyleyerek bir süre sabretmesini söyleyerek onu kendinden uzaklaştırır. Fuzûlî'de Mecnûn, Leylâ'nın evlendiğini öğrenir ve ona sitem dolu bir mektup yazıp gönderir. Leylâ, Mecnûn'un mektubuna cevap yazar ve gerçeği anlatır. Mecnûn, bu duruma çok sevinir.

Babasının Mecnûn'un Yanına Gitmesi ve Ardından Vefat etmesi, Mecnûn'un Yakarışı: Her üç eserde de babası son bir kez daha oğlunun yanına gider, ona nasihatler edip eve dönmesi için ikna etmeye çalışır. Fuzûlî'de farklı olarak Leylâ'nın kolundan kan alınmış olması dolayısıyla Mecnûn'un kolundan kan aktığına babasının şahit olması ve bunun neticesinde sitemden vazgeçişine yer verilir. Mecnûn'un babası, oğlunun sözleri karşısında ondan ümidini keser ve onunla vedalaşarak evine geri döner. Oğlunun durumundan duyduğu üzüntüye daha fazla dayanamayıp takatsiz düşer ve bir süre sonra ölür. Üç eserde de Mecnûn, babasının ölüm

haberini bir avcıdan öğrenir. Haberi alır almaz babasının kabrine gidip gözyaşları içerisinde feryat eder.

Ahmed-i Rıdvân'da "Geceye Dair" Nizâmî'de ise "Mecnûn'un Allah'ın Dergâhına Yakarması, Mecnûn'un Zühre'ye Yakarışı, Mecnûn'un Züpiter'e Yakarışı, Mecnûn'un Tanrı Katına Yakarışı" başlığıyla verilen bölümde Mecnûn, önce gece vakti gökyüzünü seyredip tefekkür eder. Zühre ve Müşteri'den yardım isteyen Mecnûn, nihayetinde kendini bu belâdan kurtarması için Allah'a niyazda bulunur. Sonra da uykuya dalar ve uykusunda tahtta oturduğunu, kuşların başına inci saçtığını görür ve mutlu bir şekilde uyanır. Bir atlı Mecnûn'a Leylâ'dan haber getirir ve ona Leylâ'nın mektubunu verir. Mecnûn da Leylâ'nın mektubuna cevap yazar. Bu bölüm Fuzûlî'de Mecnûn'un hâlini yıldızlara anlatması ve onların kendisine fayda sağlamayacağını anlaması üzerine Allah'a yönelip iki sureti bir eylemesi (sevenleri kavuşturması) için dua ettiği şeklinde verilir. Uyku hadisesi ve orada yaşananlar Fuzûlî'de yer almaz.

Mecnûn'un Leylâ ile Adlarının Yan Yana Yazıldığını Görmesi, Hayvanlarla Kurduğu Dostluk İlişkisi: Nizâmî'de Mecnûn yolda giderken üzerinde Leylâ ile adının yan yana yazıldığı bir yaprak görür ve tırnağıyla Leylâ'nın adını kazır. Bunun nedenini soranlara da kendisinin dışı, Leylâ'nın ise öz olduğunu ve aslında ikisinin bir olduğunu söyler. Ahmed-i Rıdvân'da ve Fuzûlî'de olay benzer şekilde geçer ancak Ahmed-i Rıdvân'da âşıkların adlarının yazılı olduğu bir yer, Fuzûlî'de ise taş olarak karşımıza çıkar. Her üç hikâyede de Mecnûn aşkının tesiriyle dağ taş demeden gezip dolaşır ve insanlardan uzaklaşarak vahşi hayvanlarla dostluk kurar.

Dayısının Mecnûn'u Ziyarete Gitmesi ve Annesinin Ölümü: Ahmed-i Rıdvân'da Halîm-i Âmirî Nizâmî'de ise Selîm-i Âmirî adıyla Mecnûn'un dayısı ile karşılaşılır. Dayısı, Mecnûn'u ayda bir ziyaret eder ve ona yiyecek götürür. İki eserde de dayısı Mecnûn'u ziyareti sırasında onun yemeden içmeden uzaklaştığını ve dünyadan el etek çektiğini gördükten sonra ona bir hikâye anlatır. Anlatılan hikâye de aynıdır. Mecnûn dinlediği hikâyenin ardından kendine gelip dayısına annesini ve evini sorar. Dayısı bunun üzerine Mecnûn'u ikna edebilir düşüncesiyle eve dönüp Mecnûn'un annesini alır ve Mecnûn'un yanına getirir. Annesi de onu eve dönmesi için ikna edemez ve üzüntü içinde Mecnûn'u orada bırakıp evine geri döner. Kadın, oğlunun durumundan duyduğu üzüntüye daha fazla dayanamayıp son nefesini verir. Dayısı, annesinin öldüğünü Mecnûn'a haber verir. Mecnûn, perişan bir hâlde anne ve babasının kabrine gidip gözyaşı döker. Bu bölüm Fuzûlî'de yer almamaktadır.

Leylâ'nın Yaşlı Adamla Karşılaşması ve Ondan Mecnûn'u Getirmesini İstemesi: Ahmed-i Rıdvân'da Leylâ, sıkıntılar içerisinde yolun kenarında

oturur ve bu sırada yaşlı bir adamla karşılaşır. Nizâmî'de adı bilinmeyen bu kişi Ahmed-i Rıdvân'da Na'im-i Âmirî olarak verilir. Leylâ, yaşlı adama durumunu anlatır ve küpelerini vererek ondan Mecnûn'u getirmesini ister. Âşıklar gizli bir şekilde buluşurlar. Bu bölüm de Fuzûlî'de yer almamaktadır. Fuzûlî'de babasının ölüm haberinin Mecnûn'a ulaşmasına ve Mecnûn'un babasının mezarının başında göz yaşları içerisinde yakarışlarına yer verilir.

Müslim-i Bağdâdî, Zeyd ve İbni Selâm Hakkında: Bir gün Bağdatlı bir genç şair, Mecnûn'un şiirlerini duyar ve onu ziyaret edip yanında kalmak ister. Nizâmî'de bu kişi Selâm-ı Bağdâdî iken Ahmed-i Rıdvân bu kişinin adını Müslim-i Bağdâdî olarak verir. Nizâmî'ye Şair-i İlhâkî'nin eklediği bölümde, Selâm-ı Bağdâdî, Leylâ'nın ölümünden sonra şiirlerinden faydalanmak üzere tekrar Mecnûn'un yanına gelir ve Leylâ'nın ölüm haberini Mecnûn'dan öğrenir. Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un yanına gelen kişi Zeyd olarak geçer. Hikâye boyunca adına hiç rastlanmayan bu kişinin Müslim-i Bağdâdî olduğu ve Zeyd adının yanlışlıkla yazıldığı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ahmed-i Rıdvân, bu kişinin Mecnûn'un şiirlerini ezberleyip Bağdat'a geri döndüğünü söyleyerek onun Müslim-i Bağdâdî olduğuna işaret eder. Fuzûlî'de Zeyd, Mecnûn'un dostu olarak verilir. O da Mecnûn gibi aşk acısı çekmiş bir âşıktır. Zeyd, Leylâ ile Mecnûn arasında haberci olur. Mecnûn, Leylâ ile buluşmasına engel olan İbni Selâm için beddua eder ve İbni Selâm hastalanarak ölür. Bu ölüm haberini Mecnûn'a Zeyd götürür. Nizâmî'de İbni Selâm ile Leylâ'nın evliliği, birbirlerine olan davranışları uzun uzun anlatıldığı gibi İbni Selâm'ın ölümü de ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ahmed-i Rıdvân'da ise İbni Selâm ve Leylâ'nın evliliğine dair bir işaret görülmemekle birlikte İbni Selâm'ın Leylâ'ya tekrar talip olduğu; ancak hemen öldüğü ifade edilir.

Leylâ'nın Ölümü ve Vasiyeti: Sonbahar mevsimiyle birlikte Leylâ'nın dünyaya veda etme vakti de gelir. Nizâmî'de annesine sırrını açan ve vasiyetini söyleyen Leylâ'nın Ahmed-i Rıdvân'da vasiyette bulunduğu kişi annesi değil de abası olarak verilir. Nitekim Leylâ'nın hem annesi hem de babası daha önce ölmüştür. Ayrıca Ahmed-i Rıdvân'da Leylâ, rüyasında Mecnûn'u perişan hâlde görür ve uykusundan uyanıp feryat figan eder. Üzüntüsü ve ıstırabı daha da artar ve ölür. Vasiyetinde Mecnûn'un kendisinin ölüm haberini aldığı anda kabrine geleceğini söyleyerek yakınlarından ona iyi davranmalarını ve onu kendinden bir yadigâr olarak görmelerini ister. Fuzûlî'de ise Mecnûn'dan ayrı kalmaya daha fazla dayanamayan Leylâ Allah'a, canını alması için dua eder. Duası çok geçmeden kabul olunan Leylâ, hastalanır ve ölür.

Nizâmî'de Leylâ'nın ölümüne annesi tek başına ağlar ve Leylâ'yı, vasiyetine uygun olarak toprağa gömer. Ahmed-i Rıdvân'da ise kavmi ve kavminin yaşlıları onun için ağlayıp gözyaşları döker. Vasiyetini yerine getirip istediği

şekilde Leylâ'yı defnederler. Ahmed-i Rıdvân, Leylâ'nın kabrine *Behişt-i Âşıkân* dendiğini ve âşıklar için sıkıntılarına derman aradıkları bir *hâcetgâh* olduğunu ifade eder. Fuzûlî'de annesine sırrını açıklayan Leylâ, Mecnûn'un kabrine gelişinden söz etmez. Annesinden Mecnûn'un olduğu diyarlara yolunun düşmesi hâlinde onun aşkı uğruna can verdiğini ve kendisini yabancıların olmadığı öteki âlemde beklediğini Mecnûn'a söylemesini ister. Bu sözlerin ardından ölür. Annesi ağlayıp feryat edince diğer insanlar da etrafında toplanıp Leylâ'nın ölümüne üzüлüp ağlar.

Mecnûn'un Leylâ'nın Ölümünden Haberdar Oluşu ve Mecnûn'un Ölümü:

Ahmed-i Rıdvân'da Leylâ'nın ölüm haberini Mecnûn'a ileten kişi, Leylâ'nın kavminden Matem adlı biridir. Bu kişi de yas elbisesi giyer ve durumu uygun bir dille Mecnûn'a anlatmak için uğraşır. Leylâ için güzel sözler söyler ve Mecnûn'u bu acı habere alıştırmaya çalışır. Mecnûn, Leylâ'nın kabrine giderken de onu yalnız bırakmaz. Nizâmî'nin asıl metninde ise Mecnûn'un bu haberi nasıl aldığına dair bir ayrıntı yoktur. Şair-i İlhâkî'nin eklediği bölümde Zeyd, karalar giyip matem tutarak bu acı haberi Mecnûn'a iletir ve Mecnûn aldığı haber karşısında kendini kaybeder. İki eserde de Mecnûn, sürekli Leylâ'nın kabrinin başına gider ve ağlar. Sonunda artık dayanamaz ve Allah'a canını alması için yalvarır. Bu esnada ruhunu teslim eden Mecnûn'un etrafını vahşi hayvanlar sarar. Bu vahşiler, Mecnûn için ağlayıp gözyaşı döker ve ona kimseyi yaklaştırmazlar. Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn'un akıbetinin anlatıldığı bölüm eksiktir. Nizâmî'de ise bir ay ya da bir yıl sonra hayvanlar cesedin etrafından dağılır ve kavmi de cesedini Leylâ'nın yanına gömer, âşıkların kabirlerini türbe yapar. Onların türbesi âşıkların ziyaretgâhı olur. Fuzûlî'de de Nizâmî'de olduğu gibi Leylâ'nın ölüm haberini Mecnûn'a getiren kişi Zeyd'dir. Bu haber üzerine ona çok öfkelenen Mecnûn sonrasında durumu kabul eder ve ondan kendisini Leylâ'nın kabrine getirmesini ister. Orada uzun süre ağlayıp gözyaşı döker ve canını alması için Allah'a dua eder. Sonunda kabrin başında can verir. Nizâmî'de ve Ahmed-i Rıdvân'da Mecnûn, Leylâ'nın yanına defnedilirken Fuzûlî'de Leylâ'nın kabrine defnedilir. Bu durum Fuzûlî'de tasavvuftaki birlik mesajının etkili bir şekilde ortaya koyulduğunu gösterir. Âşıkların kabrinin türbe olduğu ve aşklarının dünyaya yayıldığı anlatılır. Bu türbeyi ziyaret edenlerin muratlarına erdiğine inanıldığından türbe çokça ziyaret edilir. Temiz bir aşkın göstergesi olarak gösterilir.

Leylâ ve Mecnûn'un Öldükten Sonraki Durumları: Nizâmî'nin eserine Şair-i İlhâkî tarafından yapılan eklemeye, Zeyd âşıkların kabrini sık sık ziyaret eder. Bu ziyaretlerin birinde Zeyd, bu iki âşığın ahiretteki durumlarını merak ederek uykuya dalar. Uykusunda onları Cennet'te taht üstünde mutlu bir şekilde yaşarken görür. Onlara hizmet eden ihtiyara bu kişilerin kim olduğunu sorar ve Leylâ ile Mecnûn olduğu cevabını alır. Ahmed-i Rıdvân'da ise Mürşid-i Ali

adlı Tefsir ve Hadis âlimi bir pir vardır. Bu zatın gözünden gayb perdesi kaldırılır ve Leylâ ile Mecnûn'u Cennet'te meleklerin çevresinde olduğu zümrüt ve yakuttan yapılmış bir kasr içinde görür. Fuzûlî'de Zeyd âşıkları yalnız bırakmaz. Türbenin civarına evler yapıp orayı şenlendirir. Bir taraftan da kabirlerinin başında gözyaşı döker. Bir gece mezara yaslanıp uyuduğu sırada rüya görür. Rüyası Nizâmî ve Ahmed-i Rıdvân ile benzerdir; ancak âşıklar orada taht üzerinde değil çok güzel bir bahçe (Rıdvân Cenneti) içerisinde melekler (huri ve gılmanlar) kendilerine hizmet ediyor hâlde bulunmaktadır.

SONUÇ

Türk edebiyatında *Leylâ ve Mecnun* mesnevisi yazan pek çok şair gibi Fuzûlî ve Ahmed-i Rıdvân'da da Nizâmî etkisi görülmektedir. Bu durum, hikâyeyi mesneviye dönüştüren ilk ismin Nizâmî olması dolayısıyla kaçınılmazdır; ancak şairler, hikâyede yer alan unsurlarda ve hikâyenin akışında yaptıkları değişikliklerle kendi şairlik yeteneklerini göstermek istemişlerdir. Ahmed-i Rıdvân da dikkat çekici farklılıklar ortaya koymakla birlikte Fuzûlî bu hususta daha başarılı olmuştur.

Ahmed-i Rıdvân, tezkirelerde Nizâmî'nin *Hamse*'sini tercüme eden ikinci sınıf bir şair olarak yer almaktadır. Bu çalışmada yapılan mukayese neticesinde Ahmed-i Rıdvân'ın eserinde genel itibarıyla Nizâmî'nin hikâyesi çizgisinde ilerlediği; hatta kimi zaman doğrudan Nizâmî'den tercümeler yaptığı görülmüş olsa da onun mesnevisinin, doğrudan tercüme bir eser değil daha çok telif-tercüme bir eser özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Ahmed-i Rıdvân, Nizâmî'de görülen bazı olayları ve motifleri eserine almamış, diğer taraftan Nizâmî'de yer almayan olay, durum ve motifi eserine dâhil etmiştir. Kahramanların adlarında değişiklik yapmış, hatta kahramanların bakış açılarına dair farklılıklar ortaya koymuştur. İki eser arasındaki farklılıkların bazılarında Fuzûlî ile benzerliklerin olduğu görülmüştür. Ahmed-i Rıdvân, eserini Fuzûlî'den önce yazdığına göre onda Fuzûlî etkisi söz konusu değildir. Tam tersi bir durum da Ahmed-i Rıdvân'ın şair olarak tanınırlığı açısından pek mümkün görülmemektedir. Bu durum başka ortak kaynak ya da kaynaklardan beslendiklerine işaret etmektedir. Diğer taraftan iki şairde temel kaynak olarak Nizâmî etkisi görülmüş olsa da şairler, eserlerinde özgün olabilmek için gayret sarfetmiştir. Nitekim Fuzûlî, bunda oldukça başarılı olmuş ve özgün bir eser kaleme almıştır. Ahmed-i Rıdvân tam olarak özgün bir eser ortaya koyamamakla birlikte hikâyenin akışı, kahramanların durumu ve bakış açıları yönleriyle eserine özgün nitelikler kazandırmıştır.

Bu karşılaştırma neticesinde üç eser arasında görülen dikkat çekici benzerlik ve farklılıklar şu şekildedir:

1. Kays'ın çocukluğunda sürekli ağlaması ve bir güzel ya da güzellerin kucağında susması; etraftaki insanların bu durumu Kays'ın aşık macerası yaşayacağına yormaları Ahmed-i Rıdvân ve Fuzûlî'de benzer şekilde görülürken Nizâmî'de yer almaz.
2. Kays, Ahmed-i Rıdvân'da 14, Fuzûlî'de ise 10 yaşında sünnet ettirilip okula gönderilir. Nizâmî'de yer almayan sünnet bahsi iki eserde benzerdir.
3. Leylâ ve Mecnûn'un okulda birbirlerine âşık olmaları ve dedikodular yüzünden Leylâ'nın okula gönderilmemesi üç eserde de ortaktır. Ancak Ahmed-i Rıdvân ve Fuzûlî'de dedikodular üzerine Leylâ ile konuşan ve okula gönderilmemesine karar veren annedir. Nizâmî'de bu bölümde Leylâ'nın annesi yer almaz.
4. Kays'ın Mecnûn olarak adlandırılması üç eserde de ortaktır; ancak Ahmed-i Rıdvân'da Kays'ın adının aşk ile yüceldiğine vurgu yapılırken Fuzûlî ve Nizâmî'de bu adın ayıplanma ve hor görülme neticesinde kendisine verildiği ifade edilmektedir.
5. Mecnûn'un kör dilenci kılığına girip Leylâ'nın kapısına gitmesi yine Fuzûlî ve Ahmed-i Rıdvân'da yer alırken Nizâmî'de görülmemektedir.
6. Babası Mecnûn'u Kâbe'ye götürdüğünde âşkından vazgeçmeyeceği anlayıp Nizâmî'de kendisini ayıplayan halk Ahmed-i Rıdvân'da tebrik eder. Nizâmî'de hor görülen âşık Ahmed-i Rıdvân'da destan kahramanına dönüşür. Bu bakış açısında görülen farklılık iki eser için oldukça dikkat çekicidir. Fuzûlî'de ise bu bölümde, insanlar tarafından Mecnûn ile ilgili herhangi bir yoruma yer verilmez.
7. Her üç eserde de âşıklar arasında haberciler de vardır. Bu habercilerden biri de onlar gibi âşk acısı yaşamaktadır. O, hem âşıkların birbirinden haberdar olmalarını sağlar hem de yazdıkları şiirleri birbirine iletir. Bu kişi Nizâmî ve Fuzûlî'de Zeyd, Ahmed-i Rıdvân'da ise Âmir'dir. Nizâmî ve Ahmed-i Rıdvân'da Leylâ'nın şiirlerini Mecnûn'a ulaştırmak için bulduğu başka yollar da vardır. Nizâmî'de Leylâ şiirlerini damdan sokağa atar ve okuyan kişi Mecnûn'a ulaştırır. Ahmed-i Rıdvân'da ise bazen sokağa bırakır bazen de bir güvercinin ayağına bağlayarak Mecnûn'a gönderir.
8. Ahmed-i Rıdvân'da, babasının Mecnûn'u iyileşebilmesi için bir şeyhe götürmesi ve şeyhin, âşıklığına çare olmayacağını bilmesine rağmen Mecnûn için dua etmesi görülürken Nizâmî'de ve Fuzûlî'de bulunmamaktadır.
9. Ahmed-i Rıdvân'ın eserini Nizâmî ve Fuzûlî'den hatta diğer Leylâ Mecnûn mesnevilerinden ayıran en önemli hususiyet, Leylâ'nın evlilikte söz sahibi oluşu ve istemediği bir evlilik karşısında ortaya koyduğu tavidir. İbni Selam, Leylâ'yı istediğinde babası, iradenin kızında olduğunu söyleyerek kararı ona bırakır ve onu zorlamak istemez. Daha sonra bir şekilde düğün

- dernek kurulur ancak Leyla, düğünde Mecnûn'a olan sevdasını ilan eder ve düğün iptal olur. Etrafındaki insanlar da onu kınamak yerine tebrik eder. Hem Fuzûlî'de hem de Nizâmî'de Leylâ'nın babası, İbni Selâm'a kızını vermeyi memnuniyetle kabul eder ve neticede Leylâ, İbni Selâm ile evlenir.
10. Üç eser arasında en dikkat çeken hususlardan biri de Nizâmî ve Fuzûlî'de Mecnûn'un aşkı ön planda iken Ahmed-i Rıdvân, Leylâ'nın aşkı ve aşkın için mücadelesine özellikle vurgu yapar. Leylâ, âşık bir kahraman gibi davranır; aşkını açık açık söylemekten çekinmez.
11. Mecnûn'un bir servi ağacını kesen bahçıvanla karşılaşması ve sevgilisinin boyuna benzeyen bu ağacı kesmemesini ondan istemesi; sonuçta değerli bir eşyasını verip ağacın kesilmesini engellemesi, Ahmed-i Rıdvân'da bulunup Nizâmî ve Fuzûlî'de bulunmamaktadır.
12. Her üç eserde de Mecnûn'dan ayrı kalmanın hüznüyle hastalanarak ölen Leylâ'nın hastalanma süreci farklı anlatılır. Nizâmî'de ayrılık acısının tesiriyle güçten ve takatten kesilen Leylâ, hastalanıp ölür. Fuzûlî'de ise ayrılık acısına daha fazla dayanamayıp Allah'a, canını alması için dua eder. Duası kabul olur ve hastalanarak ölür. Ahmed-i Rıdvân'da ise Leylâ, rüyasında Mecnûn'u perişan hâlde görür; bu duruma dayanamaz ve hastalanıp ölür.
13. Mecnûn'un ölümü üç eserde de benzer şekilde anlatılır. Ancak Ahmed-i Rıdvân'da ve Nizâmî'de âşıklar yan yana gömülürken Fuzûlî'de aynı mezara defnedilirler. Burada Fuzûlî'nin eserindeki vahdet anlayışını ortaya koyan tasavvufi etki görülebilmektedir. Nitekim diğer iki eserde böyle bir etkiye açık bir şekilde rastlanmamaktadır.
14. Üç eserde de âşıkların mekânı bir ziyaretgâh olur. Âşıkların öldükten sonraki hâlleri Nizâmî ve Fuzûlî'de Zeyd'e gördürülen rüya ile öğrenilmektedir. Onlar, cennette tahtlar üstünde mutluluk içerisinde yaşamaktadır. Ahmed-i Rıdvân ise Mürşid-i Ali adlı kalp gözü açık bir zâtın gayb perdesinin ardından Leylâ ve Mecnûn'u cennette zümrüt köşkler içinde, melekler etraflarında mutlu bir şekilde gördüğünü söyler.
- Son cümle olarak şunu ifade etmek gerekir ki bu üç eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirildiğinde Ahmed-i Rıdvân'ın eserinin en önemli niteliği; bu aşk hikâyesinin merkezine sadece Mecnûn'un koyulmamış olması ve hikâye boyunca Leylâ'nın aşkı için güçlü bir mücadele verdiğinin okuyucuya gösterilmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

AHMED-İ RIDVAN. *Leylâ vü Mecnun*. Erzurum: Atatürk Üniv. Kütüphanesi, Ağâh Sırrı Levend Yazmaları, Numara 414.

- AKALIN, Nazir (1997). “Nizami-yi Gencevi ile Fuzuli-yi Bağdadi'nin Leyli u Mecnun Mesnevilerinin Tartışmalı Mukayesesı”. Konya: *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*. S. 3, s.s. 201-217.
- AKYOL, İbrahim (2019). “Nevâî ile Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevilerinin Yapı ve Konu Bakımından Karşılaştırılması”. İstanbul: *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, Güz, 2019; (20), s.s. 267-293.
- ATİK, Arzu (2009). *Celili'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Nizâmî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ile Karşılaştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYTAÇ, Gürsel (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2000). *Leyla ve Mecnun Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: YKY.
- DURMUŞ, İsmail (2003). “Leylâ ve Mecnûn”. İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s.s. 159-160).
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1972). *Fuzuli*, İstanbul: Toker Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1998). *Sehî Bey Tezkiresi-Heşt Behişt*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2007). “Nizâmî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, s.s. 183-185.
- KÜTÜK, Rıfat (2002). *Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi (İnceleme/Metin ve Diğer Leylâ ile Mecnûn Mesnevîleriyle Mukâyesesi)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1992). *Fuzuli ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler*.
- NİZAMÎ GENCEVÎ (2006). *Leylâ ile Mecnûn* (Çev. Samed Vurgun, Haz. Ayşe Büyükyıldırım). İstanbul: Eğitim Yayınları.
- NİZÂMÎ-Yİ GENCEVÎ (2013). *Leylâ ile Mecnûn*. (Çev. A. Naci Tokmak). İstanbul: Say Yayınları.
- ÖZGERİŞ, Mutlu Melis (2021). “Nazire Geleneğine Yönelik Mukayeseli Bir İnceleme”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 23. s.s. 1255-1268.

SAVRAN, Ömer (2014). *Ahmed-i Rıdvân, Rıdvân, Ahmed Beg* <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmedi-ridvan> [E.T. : 23.12.2025].

ŞENOCAK, Ebru (2000). *Leylâ ile Mecnûn Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TARLAN, Ali Nihad (1922). *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

ULU, Ayşe. (2020), *Ahmed-i Rıdvân'ın Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

ÜNVER, İsmail (1986). *Ahmed-i Rıdvân*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ULU, Ayşe (2021). <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/leyla-vu-mecnun-ahmed-i-ridvan> [E.T. : 23.12.2025].

VURGUN, Samed (1966). *Leylâ ile Mecnun*. (İstanbul Türkçesine Göre Dzl. M. Faruk Görtünca). İstanbul: Ülku Kitap Yurdu Yay.

YAZICI, Tahsin (2003). “*Leylâ ve Mecnûn*”, İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s.s. 160-161.